

KRZYSZTOF KUPIŃSKI

Wyższa Szkoła Humanistyczna Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Szczecinie

ORCID 0000-0003-3885-7475

IDEOLOGICZNE SAMOKSZTAŁCENIE NAUCZYCIELI W ŚWIETLE
PROTOKOŁÓW RADY PEDAGOGICZNEJ LICEUM W SŁUPCY
W ROKU SZKOLNYM 1948/1949

WPROWADZENIE

Wybór roku szkolnego 1948/1949 nie jest przypadkowy, ponieważ wiąże się ze ściśle określonymi wydarzeniami politycznymi, które przełożyły się na wszystkie sfery życia społecznego, a zwłaszcza na szkolnictwo. Komuniści uznali szkolnictwo za kluczowe pole walki o zmianę świadomości Polaków, zależało im na doprowadzeniu do uznania nowej rzeczywistości i światopoglądu ideowo-politycznego zaimportowanego ze Związku Radzieckiego. Rok 1947, po sfałszowanych w styczniu wyborach, zapoczątkował procesy przejmowania przez komunistów władzy nad całością życia społeczno-politycznego. Dominującą rolę odgrywała Polska Partia Robotnicza, która kontrolowała wojsko i aparat bezpieczeństwa, dzięki którym miała ogromną przewagę nad koncesjonowanymi sojusznikami – Polską Partią Socjalistyczną, Stronnictwem Demokratycznym i Stronnictwem Ludowym. Chciano przekonać większość obywateli do opowiedzenia się po stronie nowego ustroju, który w zamyśle miał rozwiązać wszystkie ich problemy. Słowami kluczami w tej ideologicznej narracji były „jedność klasy robotniczej”, „sojusz robotniczo-chłopski”, „inteligencja pracująca” czy „demokracja ludowa”¹. Po zmianach w rządzie i w zmodyfikowanym układzie politycznym, w którym PPR i PPS miały większość w rządzie i Sejmie Ustawodawczym, było wiadomo, że podejmą ideologiczną ofensywę, mającą na celu przebudowę mentalności i systemu wartości społeczeństwa polskiego. Już w kwietniu 1947 roku Biuro Polityczne KC PPR wezwało, aby wobec nauczycieli podjąć działania ideologiczne w oświacie, w celu przyciągnięcia ich do nowej władzy i nowego porządku. Chciano zaangażować w te działania wszystkich członków PPR, ale i stronnictw współtworzących tzw. blok demokratyczny. Już w czerwcu 1947 roku premier Józef Cyrankiewicz w wygłoszonym exposé nie pozostawił wątpliwości, że poza tzw. demokratyzacją wychowanie młodzieży musi się odbywać w zgodzie ze zdefiniowanymi przez PPR i PPS interesami demokracji ludowej².

¹ S. Mauersberg, *Rozwój oświaty w Polsce Ludowej*, [w:] *Historia wychowania Wiek XX*, red. J. Miąso, t. 1. Warszawa: 1984, t. 2 t. 334.

² Tamże, s. 333.

We władzach oświatowych minister Stanisław Skrzeszewski (był już wcześniej szefem resortu oświaty w latach 1944-1945) przeprowadził czystkę. W skali kraju usunięto około 400 urzędników związanych z Polskim Stronnictwem Ludowym i ministrem Czesławem Wycechem (1945-1947), podjęto także działania związane z przeglądem podręczników, aby usunąć te, które są niespójne z narracją ideologiczną PPR³. Przejęcie kontroli nad ministerstwem umożliwiło wprowadzenie do szkół organizacji o charakterze politycznym wbrew woli dyrektorów, którzy działali dotąd w zgodzie z obowiązującym nadal *Prawem o stowarzyszeniach* z 1932 roku⁴. Prawo to dopuszczało możliwość przynależności młodzieży tylko do stowarzyszeń o wyższej użyteczności, a taki status miał tylko Związek Harcerstwa Polskiego. Ministerstwo Oświaty metodą faktów dokonanych, przez okólniki i polecenia wydawane przez kuratoria okręgów szkolnych, otworzyło drzwi organizacjom politycznym, takim jak Związek Walki Młodych, Organizacja Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego, Związek Młodzieży Wiejskiej „Wici” i Związek Młodzieży Demokratycznej⁵.

W sprawę ideologizacji zaangażowane było Ministerstwo Oświaty, któremu zależało na pozyskaniu do tych działań nauczycieli i Związku Nauczycielstwa Polskiego. Zarzucano działaczom związkowym, że przywiązują zbyt dużą wagę do zagadnień przedmiotowo-metodycznych, natomiast pomijają lub w minimalnym stopniu poświęcają czas sprawom dotyczącym światopoglądu i kształtowaniu postaw społeczno-politycznych akceptujących nowy porządek ustrojowy. Twierdzono, że właściwa postawa nauczycieli może pomóc im w lepszej realizacji zadań wychowawczych, nastawionych na kształtowanie światopoglądu i postaw politycznych młodzieży, a przez to przyczynić się do postępów w budowie nowego ustroju. Szczególną wagę do tych zadań przykładali ideologicznie powiązani z PPR pracownicy Ministerstwa Oświaty Eustachy Kuroczko i Żanna Kormanowa. Komuniści przez różne przypadki odmieniali formułę „demokratyzacja oświaty”, która w istocie prowadziła do podporządkowania nauczycieli i uczynienia z nich bezwolnych wykonawców. Narzędziem, które miało służyć podporządkowaniu ich władzy komunistów, był postulowany przez Komisję Oświatowo-Kulturalną Biura Politycznego KC PPR przegląd (czytaj: usunięcie) kadry pedagogicznej, osadzenie na stanowiskach dyrektorów osób akceptujących nowy porządek, a w kolejnych krokach ideologizację nauczycieli⁶.

Dodatkowym czynnikiem ograniczającym rolę nauczycieli w procesie wychowawczym i wywołującym nacisk polityczny było wprowadzenie w 1947 roku do szkół średnich ogólnokształcących tzw. delegatów społecznych o określonym formacie politycznym. Ich zadaniem było kontrolowanie ideowego kierunku wychowawczego realizowanego przez nauczycieli. Osoby delegowane w większości przynależały do PPR i były wskazywane przez kuratoria oświaty⁷.

³ J. Gulczyńska, *Przemiany w szkolnictwie średnim ogólnokształcącym w okresie 1944-1989*, Poznań 2014, s. 44.

⁴ *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r. – Prawo o stowarzyszeniach* (Dz. U. 1932 nr 94 poz. 808).

⁵ S. Mauersberg, *Reforma szkolnictwa w Polsce w latach 1944-1948*, Wrocław 1974, s. 181-185.

⁶ M. Rozmarynowski, *Szkola polska z lat ofensywy ideologicznej w oświacie (1948-1956) w świetle antologii wspomnień nauczycieli*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2020, nr 43, s. 116.

⁷ J. Gulczyńska, *Przemiany w szkolnictwie...*, s. 69.

POLITYKA FAKTÓW DOKONANYCH

Wymienione wcześniej działania miały wpływ na ustalenia II Krajowego Zjazdu ZNP w Poznaniu w 1948 roku. Działacze związkowi czuli presję władz i zgodzili się prowadzić indoktrynację wśród nauczycieli zgodną z oczekiwaniem urzędników. Zjazd określił działania pozjazdowe, jakie miały być podjęte przez Zarząd Główny ZNP, który dotychczasowe merytoryczne i pedagogiczne projekty zaczął zastępować sufłowaniem zagadnień politycznych (przyjaźń ze Związkiem Radzieckim) czy treści ideologicznych nasączonych marksizmem-leninizmem⁸.

W lipcu 1948 roku doszło do wymuszonego zjednoczenia wszystkich organizacji młodzieżowych w jeden kontrolowany przez komunistów Związek Młodzieży Polskiej, natomiast w grudniu odbył się zjazd zjednoczeniowy PPR i PPS, w wyniku którego powstała Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. To ostatnie wydarzenie domykało proces całkowitego przejścia władzy przez jedną narzuconą z zewnątrz siłę polityczną. Oświata była postrzegana jako kluczowa siła mająca wpływ na powodzenie projektu komunizacji Polski, dlatego stała się naturalnym i bezpośrednim polem oddziaływania władzy politycznej. Szansę powodzenia było pozyskanie nauczycieli, aby za ich pośrednictwem kształtować młodych ludzi według ideologii komunistycznej.

Zjednoczenie PPR i PPS traktowano jako wydarzenie o charakterze państwowym, dlatego w całym kraju kuratorzy wydali polecenie przeprowadzenia w dniach 13 i 14 grudnia 1948 roku pogadek o doniosłości tego wydarzenia dla spraw ustroju, odbudowy kraju i pozycji międzynarodowej⁹. Służyło to bezpośredniemu uwikłaniu dyrektorów i nauczycieli w działalność polityczną związaną z opcją komunistyczną.

Te wszystkie działania znalazły odzwierciedlenie w zapisach protokołów rad pedagogicznych, które poza sprawami związanym z dydaktyką i wychowaniem musiały wziąć na siebie ciężar autoideologizacji.

IDEOLOGIZACJA NAUCZYCIELI LICEUM

Dzieje Państwowego Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcące w Słupcy sięgają roku 1925. Jego działalność związana była z przeniesieniem Seminarium Nauczycielskiego z Liskowa, a następnie w 1932 roku przekształceniem go w Państwowe Gimnazjum Ogólnokształcące. Szkoła na stałe zadomowiła się w mieście, zyskała uznanie społeczności lokalnej i władz¹⁰.

Po zakończeniu II wojny światowej działalność szkoły została wznowiona 26 marca 1945¹¹ roku, w dwa miesiące po tzw. wyzwoleniu Słupcy. Nauczyciele słupeckiego gimnazjum i liceum po umocnieniu władzy komunistów w 1948 roku byli traktowani jako narzędzie realizacji ich celów. Wyznaczono im zadanie polegające na pracy dydaktycznej i wychowawczej ufundowanej na założeniach marksizmu, wzbogaconego o koncepcje Lenina i Róży Luksemburg. Podstawą wszelkiej wiedzy wpajanej uczniom

⁸ E. Kahl, *Związek Nauczycielstwa Polskiego w procesie przygotowania nauczycieli do zadań wychowawczych w Polsce po II wojnie światowej*, „Wychowanie w Rodzinie” 2014, t. 2, 44-45.

⁹ Archiwum Państwowe w Poznaniu, Oddział w Koninie (dalej: APP/OK), Inspektorat Szkolny w Koninie (dalej: ISK), sygn. 2, Okólniki Inspektora Szkolnego w Koninie 1946-1949, k. 138.

¹⁰ LO w Słupcy (2015). Historia Liceum. Pobrano z: <http://loslupca.pl/historia-2/>

¹¹ Archiwum Liceum Ogólnokształcącego w Słupcy (dalej: ALOS), Kronika Liceum Ogólnokształcącego w Słupcy, zapis z 26 marca 1945.

miał być tzw. naukowy światopogląd oparty na materializmie dialektycznym i historycznym, a zasadami działania – nowa moralność wywiedziona z powyższych¹².

Odzyskanie wolności spod okupacji niemieckiej budziło duże nadzieje na odbudowę oświaty. Nauczyciele organizowali się do wspólnej pracy na rzecz odbudowy szkolnictwa na każdym szczeblu. W pierwszym okresie dyrektorem słupckiego Liceum był Karol Siwy. Pełnił tę funkcję do końca maja 1947 roku. Zastąpił go Jan Miśkowiak, który w przekonaniu władz oświatowych miał lepiej wypełniać zadania związane z tzw. demokratyzacją oświaty¹³. Z czasem okazało się, że pewne wydarzenia naruszyły okazane mu zaufanie i odwołano go 22 lutego 1951 roku¹⁴. Przypisano mu zbyt słaby nadzór wychowawczy i ideologiczny nad młodzieżą licealną, ponieważ jesienią 1950 roku Urząd Bezpieczeństwa aresztował za działalność wywrotową jedenastu uczniów¹⁵, którzy zorganizowani byli w organizacji podziemnej Związek Młodych Patriotów Polskich (później Polska Partia Wolności)¹⁶.

Już podczas drugiego posiedzenia rady pedagogicznej Liceum w Słupcy w roku szkolnym 1948/1949 w protokole z 15 września 1948 roku odnotowano zamierzenia, które związane były z ofensywą ideologiczną narzucaną przez ministra Skrzyszewskiego. Jako cele wyznaczono włączanie nauczycieli i za ich pośrednictwem młodzieży w aprobujące działania na rzecz nowego ustroju. Zapowiedziano konieczność wygłoszenia podczas posiedzeń rad pedagogicznych odpowiedniej liczby referatów na tematy wychowawcze oraz wskazano, że centralnym przedmiotem nauczania, wokół którego realizowana będzie dydaktyka to nauka o Polsce i świecie współczesnym. Przedmioty, takie jak historia, język polski i inne, miały nawiązywać do zagadnień przedmiotu centralnego. Wskazano także organizację ZMP jako ważną składową procesu wychowawczego¹⁷.

W listopadzie tego samego roku pojawiły się pierwsze okólniki Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego, które wprost podały rodzaje rocznic i świąt wskazanych do celebrowania przez szkołę. Władze oświatowe nakazały obchodzenie rocznicy Wielkiej Październikowej Rewolucji Socjalistycznej¹⁸.

Podczas posiedzenia rady pedagogicznej, która odbyła się 1 grudnia 1948 r., jednym z punktów porządku obrad była sprawa zjednoczenia PPR i PPS. Było to wydarzenie, które nie miało precedensu w okresie międzywojennym – nauczyciele nie zajmowali się wówczas sprawami politycznymi w takiej formie i formalnym formacie, jakim była rada pedagogiczna. Tym razem poświęcono czas na odczytanie projektu statutu zjednoczonych partii, ponieważ uznano, że nauczyciele stają się siłą sprawczą nowego ustroju i rzeczywistości.

¹² M. Rozmarynowski, *Szkola polska...*, s. 113-114

¹³ ALOS, Księga Protokołów Rady Pedagogicznej nr 1 z lat 1946-1948, (dalej: KPRP), k. 53

¹⁴ ALOS, KPRP nr 3 z lat 1950-1951, k. 181.

¹⁵ Tamże, k. 26-27; Aresztowani przez UB: Franciszek Grabowski, Jerzy Grzelak, Jan Kowalski, Kazimierz Maciejewski, Bogdan Wziętek, Józef Parus, Eugeniusz Wańczyk, Jerzy Dyc, Bogumił Małski, Tadeusz Janas i Zygmunt Przybylski.

¹⁶ B. Kwiatkowska, O. Jarczyńska, Liceum Ogólnokształcące w Słupcy – Zarys historii i dzień dzisiejszy od 1 września 1925 r., Słupca 2006, s. 13; Odium zarzutów zostało rozciągnięte także na nauczycieli, a liceum traktowano jako zarzewie buntu przeciwko nowej rzeczywistości. Rozważano nawet jego likwidację.

¹⁷ ALOS, KPRP nr 1, k. 162.

¹⁸ ALOS, KPRP nr 2 z lat 1948-1950, k. 6.

Podczas tego samego posiedzenia dyrektor szkoły zrelacjonował udział w dwudniowym zjeździe dyrektorów. Wskazał, że od nauczycieli będzie się oczekiwać aktywnego udziału w kształtowaniu u młodzieży światopoglądu socjalistycznego. Dyrektor oznajmił również, że decyzją władz „[...] w tym roku wprowadza się walkę klasową do szkoły, a to przez odpowiednią politykę stypendialną, zróżnicowanie opłat w komitetach rodzicielskich oraz oczyszczanie ZMP z elementów wrogich”¹⁹.

Włączanie nauczycieli w aktywność polityczną i wspieranie władzy znajdowały odzwierciedlenie w podejmowanych przez rady pedagogiczne działaniach na użytek wewnętrzny szkoły, jak i przedsięwzięć na użytek zewnętrzny. Przykładem tego ostatniego była planowana w szkole rejonowa konferencja ZNP i poza częścią artystyczną przygotowano referat o Światowym Kongresie Intelektualistów w Obronie Pokoju²⁰, który odbył się w sierpniu 1948 roku we Wrocławiu²¹.

W punkcie 9 porządku obrad rady pedagogicznej, która odbyła się 11 stycznia 1949 roku, zaplanowano przydział referatów ideologicznych, które mieli wygłosić nauczyciele. W zapisie protokołu znalazło się krótkie uzasadnienie świadczące o realizacji polecenia zewnętrznego: „Celem pogłębienia ideologii marksistowsko-leninowskiej postanowiono, by członkowie Rady Ped. omawiali na zebraniach R.P. książki wybitnych teoretyków marksizmu”²². Przyjęty plan został rozpisany do końca roku szkolnego i był w istocie formą obowiązkowej ideologizacji, która jako obowiązek została nałożona na ideologizowanych.

Plan ideologizacji zakładał omówienie lektur marksistowskich według zestawienia:
Marks, Engels – Manifest komunistyczny (9 II 1949),
Włodzimierz Lenin – Imperializm jako najwyższe stadium kapitalizmu (16 II 1949),
Karol Marks – Krytyka programu Gotajskiego (23 II 1949),
Karol Marks – Praca najemna i kapitał (9 III 1949),
Włodzimierz Lenin – Marks i marksizm (16 III 1949),
Georgij Plechanow – Podstawowe zagadnienia materializmu (30 III 1949),
Karol Marks – Wojna domowa we Francji (6 IV 1949),
Adam Szaff – Wstęp do teorii marksizmu (27 IV 1949),
Henryk Cunow – Pochodzenie religii i wiary w Boga (11 V 1949),
Fryderyk Engels – Zasady komunizmu (25 V 1949),
Józef Stalin – Historia Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii.

Nakreślony i przyjęty plan był bardzo ambitny, ale nie udało się go w całości zrealizować ze względu na wiele okoliczności związanych z bieżącą działalnością szkoły, która była przedmiotem obrad rady pedagogicznej.

Kolejne posiedzenie rady pedagogicznej z 16 lutego 1949 roku miało zaplanowane osiem punktów w tym zagajenie i wolne wnioski. Z tych ośmiu cztery związane z ideologizacją nauczycieli. W pierwszym referacie nauczyciel Piotr Syczewski przedstawił *Manifest komunistyczny*, który dla wyznawców ustroju komunistycznego stanowił ideologiczny fundament. Podczas prezentacji dokumentu referent omówił tę część, która odnosiła się do walki klas od czasów starożytnych do ustroju burżuazyjnego,

¹⁹ Tamże, k. 32-33.

²⁰ Z. Woźniczka, Wrocławski Kongres Intelektualistów w obronie pokoju, „Kwartalnik Historyczny” 1987, nr 2, s. 131-157.

²¹ ALOS, KPRP nr 2, k. 40.

²² Tamże, k. 41.

a pominął treści związane z nową moralnością projektującą zniesienie małżeństwa jako instytucji społecznej. Małżeństwo i rodzinę Marks i Engels traktowali jako burżuazyjny przeżytek. W dyskusji nad referatem członkowie grona nauczycielskiego skupili się na Planie 6-letnim i zapowiadanej w powiecie konińskim rozbudowie przemysłu związanego z węglem brunatnym oraz budową domków dla robotników, dziecińców i świetlic. Protokół nie odnotował pogłębionej dyskusji nad tezami referatu, raczej pełnił rodzaj alibi potwierdzającego, że nauczyciele dokształcają się w sprawach ideologicznych²³.

Stalin i kierowane przez niego Biuro Polityczne KPZR chciało wypracować spójną narrację dotyczącą historii partii bolszewickiej. Była to opowieść napisana na zamówienie i miała służyć bieżącej polityce zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i zewnętrznym²⁴. Okres 1945-1954 w Polsce to postrzeganie historii komunizmu przez pryzmat tego, co na ten temat mówił i pisał Józef Stalin. Nie dziwi więc, że jednym z zadań nauczycieli było zapoznawanie się z historią ruchu robotniczego według wykładni, jaką Stalin zawarł w *Historii Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (Bolszewików)*. W czasie tego samego posiedzenia rady pedagogicznej, o którym była mowa wyżej, Czesława Rutkowska na podstawie przywołanego dzieła zreferowała walkę „o stworzenie socjaldemokratycznej partii robotniczej w Rosji w latach 1883-1901”²⁵. Wymienione zagadnienia związane z ideologizacją rad pedagogicznych stanowiły teoretyczny fundament nowej rzeczywistości i władze zamierzały przez upowszechnienie tych zasad wśród nauczycieli zyskać w nich sojuszników w przebudowie świadomości młodzieży.

23 marca Zbigniew Rzeski wygłosił referat na podstawie książki Lenina *Imperializm jako najwyższe stadium kapitalizmu*. Podstawowe tezy były zgodne z oficjalną ideologiczną narracją władz państwowych i treścią książki, która była jednym z podstawowych formatów opisywania rzeczywistości z perspektywy komunizmu. Po omówieniu tez książki nawiązał do wydarzeń późniejszych, które powiązał z leninowską krytyką kapitalizmu i imperializmu. Osobną krytykę przedstawił w sprawie kryzysu gospodarczego związanego z krachem giełdowym w USA (1929-1933), działaniami naprawczymi gospodarki amerykańskiej w ramach *New Deal* i wreszcie kryzysu 1938-1939 i wybuchem II wojny światowej. Nauczyciele uczestniczący w dyskusji podnieśli na bazie referatu sprawę traktowania ludów kolorowych w odmienny sposób przez imperializm, a inaczej przez państwa socjalistyczne. Wysunięto, a właściwie powtórzono oficjalną tezę, „że imperializm istnieje tylko wtedy, gdy kapitał jest skoncentrowany w rękach prywatnych”. Dla Lenina, który w przywołanej wyżej książce twierdził, że imperializm dąży do maksymalizacji zysku przez poszukiwania krajów i społeczeństw z tanią siłą roboczą oraz dostępnością surowców i niczym nieograniczonych rynków zbytu, krytykowany system był tym, który realizował interesy burżuazji, czyli klasy posiadającej²⁶.

Okazją do ideologizacji nauczycieli były także posiedzenia rad pedagogicznych z udziałem wizytatorów, kontrolujących pracę szkoły. Pod koniec kwietnia Liceum w Słupcy odwiedził wizytator Czesław Latawiec. Poza oczywistymi obszarami kontroli, jak sprawdzenie dzienników, uczestniczenie w wybranych lekcjach czy sprawdzenie

²³ Tamże, k. 57-58.

²⁴ J. Sadowski, *Krótki Kurs Historii WKP(B) i problem narracji totalitarnej*, „Slavia Orientalis” 2017, nr 2, 302-303.

²⁵ ALOS, KPRP nr 2, k. 59.

²⁶ J. Potulski, *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej*, Gdańsk 2010, s. 122-123.

dokumentacji, ważnym punktem nadzoru były sprawy dokształcania merytorycznego w zakresie przedmiotów, ale także sprawa wyrobienia politycznego nauczycieli. Wizytator z uznaniem podkreślił, że cieszy go cykl referatów upolityczniających i uświadamiających nauczycieli. Zaznaczył jednak, że po wstępnym zaznajomieniu się z podstawami marksizmu nauczyciele powinni zainteresować się sprawami bardziej skomplikowanymi. Celem miało być wypracowanie takich metod, które pozwolą wpłynąć na światopogląd młodzieży i znaleźć praktyczne zastosowanie marksizmu w programach nauczania²⁷.

W związku z koniecznością zrealizowania do końca roku szkolnego zaplanowanych ideologicznych referatów, podczas rady pedagogicznej, która odbyła się 5 maja, wygłoszono dwa referaty. Na początek Józefa Frankiewiczówna, na podstawie napisanego w 1847 roku dzieła Karola Marksa *Praca najemna i kapitał*, omówiła podstawowe definicje odnoszące się do płacy roboczej, ustalania ceny, kapitału i zależności między płacą a wzrostem kapitału. Forma przedstawienia zagadnień wynikająca z jakości źródła ukierunkowała dyskusję, która ograniczyła się do wskazania, że płaca powinna być zróżnicowana w zależności od kwalifikacji zawodowych pracownika. W pewnym sensie można się domyślać, że było tu zawarte ciche pragnienie, aby praca nauczycieli była doceniona. Z kolei Adolf Zdziarski omówił napisane przez Fryderyka Engelsa w 1884 roku *Pochodzenie rodziny, własności prywatnej i państwa*. Opracowanie przedstawiało format rodziny w okresie dzikości, barbarzyństwa i cywilizacji²⁸. Małżeństwa w omawianym dokumencie dzielone były na grupowe, parzyste, monogamiczne i stanowiły punkt wyjścia w ustaleniu, skąd i kiedy pojawiły się własność i państwo. Nauczyciele dyskutujący nad referatem postarali się znaleźć odniesienie do współczesności i wskazali, że socjalistyczne państwo w różnej formie opiekuje się rodziną²⁹. Trzeba mieć na uwadze, że w czasie, kiedy referowane były poglądy Engelsa i Marksa na rodzinę, niemal odeszły w niepamięć eksperymenty z pierwszego okresu rewolucji bolszewickiej, gdy Lenin dekretami w sposób faktyczny zniósł prawne podstawy funkcjonowania rodziny³⁰.

W kolejnej odsłonie ideologizacji nauczycieli, podczas rady pedagogicznej 24 maja, Romuald Ojak przedstawił referat *Rozwój socjalizmu od utopii do nauki*. Zreferował utopijne formy socjalizmu, którego przedstawicielami byli Saint-Simon, Fourier czy Owen, dalej wskazał na dialektyków filozofii Hegla i Darwina, aby przejść do materializmu dialektycznego, którego przedstawicielami byli Marks i Lenin. Idee przedstawione w tym referacie na tyle poruszyły słuchaczy, że dyskutowali o możliwości praktycznego wprowadzenia idei społeczeństwa bezklasowego i bezpaństwowego. Referent w związku z tym, co poruszono w dyskusji, uzupełnił te kwestie na podstawie referatu Stalina wygłoszonego podczas XVIII Zjazdu WKP(b)³¹.

²⁷ ALOS, KPRP nr 2, k. 89-91.

²⁸ *Wraz z przejściem środków produkcji na własność społeczną rodzina indywidualna nie będzie już stanowić gospodarczej jednostki społeczeństwa. Gospodarstwo domowe stanie się przemysłem społecznym. Wychowanie i wykształcenie dzieci będzie również rzeczą publiczną. Społeczeństwo zaopiekuje się wszystkimi dziećmi w jednej mierze, ślubnymi i nieślubnymi. [...] Czy nie będzie to dostatecznym powodem do stopniowego rozwinięcia się swobodniejszych stosunków płciowych a zarazem większej tolerancji opinii publicznej co do czci panińskiej i wstydlivości niewieściej?* (F. Engels, *Pochodzenie rodziny, własności prywatnej i państwa*, Kraków: 1912, s. 87).

²⁹ ALOS, KPRP nr 2, k. 94.

³⁰ M. Szumiło, *Bolszewicka rewolucja seksualna*. Pobrane z: https://historia.org.pl/2015/07/08/bolszewicka-rewolucja-seksualna/?fbclid=IwAR0VyY8W3N2nY2QgYjvzeZHC159fk_qumwYPz-F0b8f8Rw19S1eg02PEJEY

³¹ ALOS, KPRP nr 2, k. 96.

Przydzielanie nauczycielom referatów w żaden sposób nie było związane z ich kierunkowym wykształceniem, czy nauczaniem przedmiotami. Józefa Frankiewiczówna uczyła matematyki, Adolf Zdziarski rysunku i przysposobienia wojskowego oraz w-f, Romuald Ojak był nauczycielem biologii, Zbigniew Rzeski uczył geografii, natomiast Czesława Rutkowska uczyła języka francuskiego, a Piotr Syczewski fizyki³².

Przedstawiona na podstawie zapisów KPRP z roku szkolnego 1948/1949 ideologizacja nauczycieli miała przełożenie na sposób prowadzenia lekcji i wplatanie w jej treści wątków ideologicznych i politycznych. Znajduje to potwierdzenie w zapisach protokołów omawiających lekcje pokazowe. Formalna wskazówka zawarta była także w okólniku Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego nr II-12169/49 z 23 marca 1949 roku, który nakazywał uwzględnianie w nauczaniu przyrodoznawstwa elementów ideologii socjalistycznej³³. Taką samą rolę przypisywano zajęciom świetlicowym, które miały stać się „kuźnią wychowania socjalistycznego”³⁴. Także podczas posiedzenia rady pedagogicznej powizytacyjnej z 26 kwietnia 1949 roku wizytator z uznaniem wyraził się o wygłaszanych referatach, ale zwrócił uwagę, by ta wiedza z powierzchownej stała się pogłębioną i żeby przekładała się na działania wychowawcze młodzieży w duchu ideologii socjalistycznej³⁵.

Nadto można przyjąć, że prowadzone wobec nauczycieli działania przekładały się na ich czynny udział w rekrutowaniu młodzieży do ZMP. W maju 1949 wychowawcy przeprowadzili w swoich klasach akcję zaznajamiania młodzieży ze statutem i ideologią organizacji, której liczebność wzrosła z 73 do 127³⁶. W kolejnym roku szkolnym przygotowano więcej referatów ideologicznych, dyskusje były bardziej pogłębione. Tak samo dyskusja nad lekcjami pokazowymi uwzględniała wątki ideologiczne. Podnoszono potrzebę odnoszenia się w zależności od rodzaju lekcji do materializmu dialektycznego lub historycznego oraz do teorii ewolucji.

Na pewno o wiele więcej mogliśmy się dowiedzieć z zapisów poczynionych w dziennikach lekcyjnych, które zawierały rozkład materiału, czy konspekty. Niestety nie zachowały się żadne dokumenty, które poszerzyłyby naszą wiedzę dotyczące tego konkretnego okresu w Liceum Ogólnokształcącym w Słupcy.

ZAKOŃCZENIE

Przedstawione w artykule działania wobec nauczycieli Liceum Ogólnokształcącego w Słupcy nie wyczerpują całości problematyki ich ideologizacji, która terytorialnie i czasowo miała szerszy zasięg. Poruszony i opisany przedmiot badania stanowi swoistego rodzaju przyczynek i podpowiedź, co należałoby uczynić przedmiotem szerszego opracowania, dotyczącego szkolnictwa średniego w powiecie konińskim. Przyjęcie roku szkolnego 1948/1948 jako cezury bierze się z faktu nasilenia działań ideologizacyjnych, mających na celu podporządkowanie nauczycieli nowemu systemowi politycznemu. Działania te były prowadzone praktycznie w tym samym natężeniu przez cały okres stalinizmu aż do 1956 roku.

³² ALOS, KPRP nr 1, k. 180.

³³ ALOS, KPRP nr 2, k. 87.

³⁴ Tamże.

³⁵ Tamże, k. 89.

³⁶ Tamże, k. 96.

Wymienionych wcześniej i zaplanowanych referatów nie udało się wygłosić podczas posiedzeń Rady Pedagogicznej w zgodzie z przyjętym harmonogramem. Ówczesny dyrektor szkoły Jan Miśkowiak i grono pedagogiczne pod wpływem oczekiwań władz oświatowych przyjęli na siebie zobowiązanie, którego nie byli w stanie wykonać z powodu nie tyle braku kompetencji i wiedzy, co z braku czasu. Zapisy protokołów rad pedagogicznych potwierdzają ogromną częstotliwość posiedzeń. W roku szkolnym 1948/1949 w Liceum w Słupcy odbyło się 27 spotkań rady pedagogicznej, rok wcześniej 26, natomiast w roku szkolnym 1949/1950 takich posiedzeń odbyło się już 37.

Dyrektorzy szkół otrzymywali miesięcznie po kilka okólników rozsyłanych przez Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego, w których poza zadaniami dydaktyczno-wychowawczymi nakładano na nich obowiązki związane z różnymi działaniami: mieli zajmować się werbunkiem nowych członków ZMP³⁷, zgłaszać kandydatów do Kompanii Akademickich, zajmować się oszczędzaniem, wprowadzać elementy socjalistyczne w nauczaniu³⁸, organizować zjazdy, uroczystości i obchody w czasie zajęć szkolnych³⁹. Nadto dyrektorzy uczestniczyli w dwudniowych zjazdach dyrektorów, podczas których nakreślano plany dydaktyczne i wychowawcze podporządkowane nowej ideologii. W podobnym duchu odbywały się szkolenia przedmiotowe, w których uczestniczyli nauczyciele. Np. podczas konferencji nauczycieli języka rosyjskiego, która odbyła się 8 kwietnia, wysłuchano referatu *Podstawy ideologiczne i dydaktyczne nauczania języka rosyjskiego w szkołach jednolitych*⁴⁰.

Opisane okoliczności pozwalają przypuszczać, że treści nauczania i związane z nimi działania dydaktyczno-wychowawcze były formalnie przesiąknięte ideologią marksistowską, ale nie dawały możliwości skutecznego wpojenia uczniom zasad nowej ideologii. Włączenie szkół w reżim wartościowania ideologicznego sprawiło, że wyniki pracy wychowawczej i dydaktycznej zamiast się poprawiać, wykazywały niedostatki. Świadczy o tym duża liczba uczniów z ocenami niedostatecznym. Wielu uczniów obciążonych było pracami pozalekcyjnymi w ramach organizacji ZMP, samorządu szkolnego i kółek zainteresowań czy świetlicy. Podczas posiedzeń rad pedagogicznych wielokrotnie podnoszony był postulat, by uczniów słabszych zwolnić z obowiązku uczestniczenia w pracach ZMP, by mogli więcej czasu poświęcić na naukę. Na koniec roku szkolnego 1948/1949 11% uczniów (24) w ogóle nie było klasyfikowanych, a 18% (40) musiało przystąpić do egzaminu poprawkowego po wakacjach⁴¹.

Tylko fragmentaryczne zbadanie działań ideologizacyjnych na przykładzie Liceum Ogólnokształcącego w Słupcy daje podstawę do przyjęcia wniosku, że tego typu działania władz szkodzą szkolnictwu jako takiemu, ale przede wszystkim nauczycielom i uczniom. Na koniec należy poczynić konieczne zastrzeżenie, które nakazuje odróżnić naturalne i akceptowane wychowanie obywatelskie wpisujące się w kulturę i historię społeczeństwa od wszelkich wartości wnoszonych i ustanawianych wbrew woli większości.

³⁷ Tamże, k. 92.

³⁸ Tamże, k. 81-82.

³⁹ Tamże, k. 70.

⁴⁰ Tamże, k. 88.

⁴¹ Tamże, k. 106.

IDEOLOGICZNE SAMOKSZTAŁCENIE NAUCZYCIELI W ŚWIETLE PROTOKOŁÓW RADY PEDAGOGICZNEJ LICEUM W SŁUPCY W ROKU SZKOLNYM 1948/1949

Słowa kluczowe: ideologizacja, oświata, komunizm, liceum

Przedmiotem rozważań zawartych w artykule jest forma ideologizacji nauczycieli na przykładzie protokołów rady pedagogicznej w Liceum Ogólnokształcącym w Słupcy w okresie roku szkolnego 1948/1949. Wybrana cezura czasowa związana jest z całkowitym przejęciem władzy w Polsce przez komunistów. Nauczyciele poddali się presji i uczestniczyli w narzuconym procedurze autoideologizacji, nie oznacza to jednak, że nastąpiła interioryzacja wartości ideologii marksistowskiej.

IDEOLOGICAL SELF-EDUCATION OF TEACHERS IN REGARDS TO THE PROTOCOLS SET BY THE PEDAGOGICAL COUNCIL OF THE SECONDARY SCHOOL IN SŁUPCA IN 1948/1949

Keywords: ideologization, reductio, communis, secondary school

The subject of the considerations contained in the article is the ideologization of teachers on the example of protocols of the pedagogical council in the Secondary School in Słupca 1948/1949. The chosen turning point is related to the complete seizure of power in Poland by the communists. The teachers succumbed to pressure and participated in the imposed procedure of self-ideologization, but this does not mean that the values of the Marxist ideology were internalized.

Bibliografia:

Źródła:

Archiwum Państwowe w Poznaniu, Oddział w Koninie

Inspektorat Szkolny w Koninie 1945-1950

Archiwum Liceum Ogólnokształcącego w Słupcy

Kronika Szkolna

Księga Protokołów Posiedzeń Rady Pedagogicznej Państwowej Szkoły Ogólnokształcącej stopnia licealnego w Słupcy nr 1 z lat 1946-1948

Księga Protokołów Posiedzeń Rady Pedagogicznej Państwowej Szkoły Ogólnokształcącej stopnia licealnego w Słupcy nr 2 z lat 1948-1950

Księga Protokołów Posiedzeń Rady Pedagogicznej nr 3 z lat 1950-1951

Akty prawne:

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r. – Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. 1932 nr 94 poz. 808).

Opracowania:

Engels F. (1912), *Pochodzenie rodziny, własności prywatnej i państwa*, Kraków

Gulczyńska J. (2014), *Przemiany w szkolnictwie średnim ogólnokształcącym w okresie 1944-1989*, Poznań

Kahl E. (2014), *Związek Nauczycielstwa Polskiego w procesie przygotowania nauczycieli do zadań wychowawczych w Polsce po II wojnie światowej*, „Wychowanie w Rodzinie”, t. 2

Kwiatkowska B., Jarczyńska O. (2006), *Liceum Ogólnokształcące w Słupcy – Zarys historii i dzień dzisiejszy od 1 września 1925 r.*, Słupca

Mauersberg S. (1974), *Reforma szkolnictwa w Polsce w latach 1944-1948*, Wrocław

Mauersberg S. (1984), *Rozwój oświaty w Polsce Ludowej*, [w:] *Historia wychowania Wiek XX*, red. J. Miąso, t. 1. Warszawa

Potulski J. (2010), *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej*, Gdańsk

Rozmarynowski M. (2020), *Szkoła polska z lat ofensywy ideologicznej w oświacie (1948-1956) w świetle antologii wspomnień nauczycieli*, „Biuletyn Historii Wychowania”, nr 43.

Sadowski J. (2017), *Krótki Kurs Historii WKP(b) i problem narracji totalitarnej*, „Slavia Orientalis”, nr 2.

Woźniczka Z. (1987), *Wrocławski Kongres Intelktualistów w obronie pokoju*, „Kwartalnik Historyczny”, nr 2.

Netografia:

LO w Słupcy (2015). Historia Liceum. [dostęp: 22.10.2021] <http://loslupca.pl/historia-2/>

Szumilo M., Bolszewicka rewolucja seksualna, [dostęp: 30-10-2021] https://historia.org.pl/2015/07/08/bolszewicka-rewolucja-seksualna/?fbclid=IwAR0VyY8W3N2nY2Q-gjvzeZHC159fk-_qumwYPz-F0b8f8Rw19S1eg02PEJEY